

JEGYZET A MAI OSZTRÁK IRODALOMRÓL*

H. KOVÁCSEVICS KATALIN

Az 1945 után alkotó nevesebb osztrák írók közül a középső nemzedékhez tartozik P. Celan (1920—1970), akinek legnevesebb műve, a Todesfuge a koncentrációs táborok drámai eposza, I. Bachmann (1926—), kinek művei a háború utáni elveszettségben is az emberi élet értelmét kutatják, valamint I. Aichinger (1921—), a félelem és a reménytelenség költője.

Az ifjabb generációhoz tartozó osztrák írógárda java része az ún. bécsi és grazi írócsoportba tömörül. A bécsibe tartozik H. C. Artmann (1921—), K. Beier (1932—1965), G. Rühm (1930—) és O. Wiener (1935—). Egészen közel áll hozzájuk E. Myröcker (1924—), A. Okopenko (1930—), E. Jandl (1925—). A csoport tagjait, virágkorukban, 1952-től 1964-ig az új avantgarde ihlette. Bár szervezetük feloszlott, laza, különféle rövidebb-hosszabb életű kapcsolatban vannak ma is egymással. Közös tulajdonságuk, hogy elvetik az irodalmi műfajokat, és alkotásaikat egyszerűen „Texte”-nek, szövegnek nevezik. Éltető szelleimük a barokk, Wittgenstein nyelvfilozófiája, a szürrealizmus és a dadaizmus világa. A csoporton belül nemcsak az azonos irodalmi koncepció és felfogás kötötte össze őket, hanem kollektív alkotásaik is, amelyek szinte szükségszerűen a montázstechnikára alapozódtak.

A másik írócsoport tagjainak ismert neve Grazer Forum Stadtpark. Ide tartoznak: W. Bauer (1921—), B. Frischmuth (1941—), G. Falk (1942—), K. Hoffer (1942—), A. Kolleritsch (1931—), P. Handke (1942—), és M. Scharang (1941—). Az írócsoport hírneve és irodalmi rangja is igazolja azt a tényt, hogy Bécs ma már elvesztette korábbi irodalmi monopóliumát és centralisztikus helyzetét. A graziak ugyanis nemcsak hogy fölzárkóztak a bécsiek mellé, hanem sok tekintetben föléjük is emelkedtek. A bécsiekkel szemben még a Pen-klubban is külön csoportot alkotnak. Így a két évvel ezelőtti bécsi Pen-találkozóan a graziak egyáltalában nem jelentek meg — azonban a találkozóval egyidő-

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

ben ők is megrendezték a maguk különálló irodalmi estjeiket és kiállításaikat. Az ellentétek oka eléggé bonyolult, egyik komponense az, hogy a graziak írásában nagyobb hangsúlyt kap a társadalomkritika.

Egy közös vonást azonban mindenképpen ki akarunk emelni a jelenkori ifjú osztrák írógárda mind bécsi, mind pedig grazi csoportjának működéséből, ez pedig az, hogy a nyelv sajátosságából kiindulva, a nyelv kifejező erejét megkérdőjelezve, szinte a hallgatásig és a námaságig jutnak el. (P. Handke „Das Mündel will Vormund sein” c. drámájában a szótlanság abszolúttá válik, mert a mondanivalót pantomimben fejezi ki). Felismeréseikkel ezek az írók a valóság újszerű költői megfogalmazására törekszenek. A mindennapi beszéd nyelvét lemeztelenítik, megfosztják minden külső sallangjától és közhelyétől, éspedig azért, hogy rámutassanak, mennyire manipulál a társadalom beszéde az emberi értelemmel és érzelmekkel. Másik céljuk az, hogy felfedjék az emberi gondolkodás kategóriái és a valóság közötti összefüggést. Mi ugyanis egy tárgyat, egy tényt mint objektumot mindig bizonyos jelentés-összefüggés láncolatában észlelünk. Ha ezt az objektumot kiragadjuk konformis jelentés-összefüggéséből és „elidegenítjük”, beleállítva egy új jelentés-összefüggésbe, akkor újabb valósággá válik, amely tulajdonképpen ismét csak egy újabb lehetőség, megvalósulási forma lesz a sok közül. Ebből az következik, hogy a „valóság” a fantázia terméke, amelyet ugyanúgy, mint a bevett igazságot mindig újból le kell hántani, le kell bontani — azaz tisztítani. Így lesz nyilvánvalóvá, hogy a mindennapi nyelv kliséi tulajdonképpen konstellációk. Az ún. konkrét költészetet a valóságra vonatkozó kritikai nyelvmodellel, konstelláció- és montázs-technikával próbálják létrehozni. Gyakorlatukban a nyelv kötetlen szavakra, a szó pedig hangokra és betűkre bomlik és redukálódik. A nyelv számukra nem eszköz, hanem gyakran öncél, esztétikai funkcióval, különösen a bécsieknél. Alkotásaik hangköltemények (Lautdichtungen), szövegmontázsok, dialektusköltemények, szín- és hangjátékok, színdarabok, szonok, valamint kollektív alkotások. A graziak nyelvi és alakai szempontból gyakran a triviális, hétköznapi irodalomból, a képes hetilapokban közölt regényekből, krimikből és táj-regényekből (Heimatroman) indulnak ki. (Pl. Handke „Házaló” c. bűnügyi regénye, vagy G. Jonke „Üvegházi szemle” c. geometrikus táji regénye). A módszerük itt is az, hogy az állandó szókapcsolatokat, metaforákat és frázisokat szó szerint veszik, montázsokká és egymás mellé helyezett szó-csoportokká alakítják, és ezzel figyelmeztetnek a nyelvvél való manipulálás veszélyeire, leleplezik azt a csalást és hazugságot, amelyet az általuk „triviálisnak” nevezett átlagirodalom tartalmaz.

A mai osztrák írók is fölfedezték a dialektikust, főleg annak hanggazdagsága miatt (pl. a bécsi dialektusban). Írásaikban az általában nem reprodukálható tájnyelvet fonetikusán rögzítik. A tájnyelv, rendkívül rugalmas, és ezért sokkal jobban kifejezi mindennapos gondolkodásunkat,

mint az irodalmi nyelv. Itt is a szavak kiragadása a megszokott fordulatokból az írók legfőbb célja, és ezzel az „elidegenítéssel” új kapcsolatok és értelmek jönnek létre. A mai írók dialektikus-költeményei abban különböznek elődeik költeményeitől, hogy ironikusak, élesek, a „fekete humor” határán mozognak. Következétesen rámutatnak arra, hogy minden stílusrétegnek megvannak a maga sablonjai, és hogy akkor is ezeket a sablonos kliséket használjuk, amikor az őket kitermelő világ ellen küzdünk.

Jellemző az idők változására, hogy míg korábban a német irodalom olvasóközönsége lekicsinyelte és ironikusnak figyelte az osztrákok költészetét, mint távoli regionális jelenséget (pl. Nestroynek bécsi dialektusban írott műveit, Rosegger verseit, stb.), addig a maiakat nagyra értékeli és a német irodalom egyéb avantgarde irányzataival egy szintre emelik. A mai osztrák írók a német olvasók tudatába becsempészik osztrák-német nyelvüket. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a német irodalom súlypontja napjainkban sok tekintetben Ausztriában van és hogy az osztrák írók ma hangadónak számítanak a német irodalomban. Ez az előretérés tulajdonképpen annak a folyamatnak a folytatása, amely a századfordulón kezdődött Hofmanstahlal, folytatódott Rilkével, Kafkával, Werfellel, Musillal és másokkal, egészen napjainkig, H. von Doderrel, I. Bachmann-nal, I. Aichingerrel, P. Handkevel, H. C. Artmannnal stb. Sokan közülük a Német Szövetségi Köztársaságban publikálnak, és ott ismertebbek is, mint Ausztriában.

Az osztrák avantgarde írói hangsúlyozzák irodalmuknak nem nacionalista szellemét. Enyhe iróniával, sőt ellenszenvvel szemlélik a konformista írók jó részének kacérkodását a letűnt idők monarchiájával. Megkérdőjelezik a Habsburgok mitikus értékelését és általában mindazt, amit az ausztriai „reprezentatív” regényírás az első világháborút megelőző és az összeomlást követő időkről mond.